

О. Ю. Поліщук*

ПРАВА СПОЖИВАЧА ПРИ ПРИДБАННІ НИМ ПРОДУКЦІЇ У КРЕДИТ

Проблемі захисту прав споживачів приділяється значна увага як на національному, так і на європейському та світовому рівнях. Зокрема ст. 43 Конституції України¹ гарантує захист прав споживачів, здійснення контролю за якістю та безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів. Цей правовий інститут відноситься до пріоритетних сфер адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу (ст.ст. 51, 52, 75 Угоди про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994 р.², розділ V Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу³). Посилену увагу до захисту прав споживачів простежуємо і в проєкті Конституції для Європи (ст. III-120, III-235)⁴.

Безперечним фактом є необхідність встановлення особливих заходів охорони та впровадження механізму ефективного захисту вітчизняного споживача, через це державна національна політика у цій сфері поступово займає належне місце у соціально-економічних перетвореннях в країні. Це обумовило наявність особливих регулятивних та охоронних норм, спрямованих на захист державою законних інтересів споживачів, створення додаткових гарантій охорони їхніх прав.

Питанням захисту прав споживачів присвячено велику кількість робіт, що обумовлено об'єктивними факторами, зокрема гостротою проблем, що виникають, колом суб'єктів, інтереси яких є предметом охорони та захисту з боку держави. При цьому слід відзначити, що основна маса досліджень присвячена переважно коментуванню чинного законодавства⁵, дослідженню і аналізу окремих проблем⁶, теоретичні ж аспекти в науковій літературі висвітлені, на наш погляд, недостатньо.

Відповідно до чинного законодавства споживач наділений цілим арсеналом прав, що входять до його цивільно-правового статусу. Серед таких прав споживача

© Поліщук О. Ю., 2007

* молодший науковий співробітник Подільської лабораторії Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва Академії правових наук України

¹ ВВР. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

² Угода про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною (підписана — 14.06.1994 р.; ратифікована Україною — 10.11.1994 р.; набрала чинності — 01.03.1998 р. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. — 2003. — № 8.

³ ВВР. — 2004. — № 29. — Ст. 367.

⁴ Конституція Европейского Союза: Договор, устанавливающий Конституцию для Европы (с комментарием). — М.: ИНФРА-М, 2005.

⁵ Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части первой (постатейный) / Под ред. О. Н. Садикова. — М., 1998. — С. 678; Комментарий к Закону Российской Федерации «О защите прав потребителей» (постатейный) / Под ред. А. М. Эрделевского. — М., 2002. — С. 17.

⁶ Іваненко Л., Язвінська О. Реалізація права споживачів на придбання товару належної якості // Право України. — 2003. — № 8. — С. 76; Опрышко В. Ф. Качество продукции: управление и право. — К.: Вища школа, 1982. — 224 с.; Осетинська Г. А. Цивільно-правовий захист прав споживачів за законодавством України: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. — К., 2006. — 220 с.; Парамонова А. М. Компенсация морального вреда, причиненного товаром ненадлежащего качества // Актуальные проблемы правовой науки. Выпуск 1. — Архангельск: Поморский государственный университет им. М. В. Ломоносова, 2000. — С. 146-152; Письменна О. П. Правовідносини, що виникають у зв'язку з порушенням прав споживачів внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг): Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. — Одеса, 2006. — 201 с.; Проскурина Е. В. Информация о товаре как одна из составляющих его качества // Российская академия юридических наук. Научные труды. Выпуск 3. Том 1. — М.: Издательская группа «Юрист», 2003. — С. 790-792; Чапкевич Л. Е. Качество и безопасность потребительских товаров: Эволюция правового регулирования // Адвокат. — 2005. — № 7. — С. 88-96.

варто виділити частину національного законодавства щодо прав споживача у разі придбання ним продукції у кредит, що зумовлює відсутність теоретико-правових та наукових аспектів цього питання. Особливо це питання набуває загострення в світлі активізації процесів кредитування населення. В Європейському Союзі захист прав споживачів при придбанні ним продукції у кредит визначений Директивою 87/102/ЄС від 22 грудня 1986 року щодо координації законів, підзаконних актів та адміністративних положень про правила Спільноти щодо кредиту споживача⁷, Директивою 2002/65/ЄС від 23 вересня 2002 року про дистанційну торгівлю та фінансові послуги споживачам⁸. Очевидно, що спеціального законодавства у цій сфері потребує й Україна. Але, незважаючи на досить розвинутий ринок споживчого кредитування, Україна стоїть поки що на самих витоків адекватного законодавчого регулювання цих відносин.

Тому вимагає дослідження визначення поняття та змісту прав споживача і при придбанні продукції у кредит, напрямків удосконалення цивільного законодавства у сфері захисту прав споживачів у контексті адаптації національного законодавства до законодавства ЄС, що й складає мету цього дослідження.

У національному законодавстві, що регулює порядок отримання споживчого кредиту та інших фінансових послуг, необхідно виділити Цивільний кодекс України⁹, Закон України “Про захист прав споживачів”¹⁰ в редакції від 1 грудня 2005 року (далі — Закон України), Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг”¹¹ від 12 липня 2001 року, Правила торгівлі у розстрочку, затверджені Постановою Кабінету Міністрів України¹² від 1 липня 1998 року, Загальні правила по довгостроковому кредитуванню населення на споживчі цілі, затверджені на засіданні Правління Ощадного банку України від 11 червня 1992 року¹³.

Відповідно до ст. 11 Закону України перед укладенням договору про надання споживчого кредиту кредитодавець зобов’язаний повідомити споживача у письмовій формі про: особу та місцезнаходження кредитодавця; кредитні умови, зокрема: мету, для якої споживчий кредит може бути витрачений; форми його забезпечення; наявні форми кредитування з коротким описом відмінностей між ними, в тому числі між зобов’язаннями споживача; тип відсоткової ставки; суму, на яку кредит може бути виданий; орієнтовну сукупну вартість кредиту та вартість послуги з оформлення договору про надання кредиту (перелік усіх витрат, пов’язаних з одержанням кредиту, його обслуговуванням та поверненням, зокрема таких, як адміністративні витрати, витрати на страхування, юридичне оформлення тощо); строк, на який кредит може бути одержаний; варіанти повернення кредиту, включаючи кількість платежів, їх частоту та обсяги; можливість дострокового повернення кредиту та його умови; необхідність здійснення оцінки майна, якщо така оцінка є необхідною, ким вона здійснюється; податковий режим сплати відсотків та про державні субсидії, на які споживач має право, або відомості про те, від кого споживач може одержати докладнішу інформацію; переваги та недоліки пропонованих схем кредитування. На відміну від цього, Директива 87/102/ЄС містить не загальний перелік відомостей, які має отримати споживач перед укладенням договору, а ці відомості змінюються і доповнюються залежно від певного виду кредитування. Так, наприклад, при наданні кредиту в формі авансу на інший поточний рахунок, ніж рахунки кредитних карток,

⁷ ОJ. — 1987. — L 42. — P. 48.

⁸ ОJ. — 2002. — L 271. — P. 16.

⁹ ОВУ. — 2003. — № 11. — Ст. 461.

¹⁰ ВВР. — 2006. — № 7. — Ст. 84.

¹¹ ОВУ. — 2001. — № 32. — Ст. 1457.

¹² ОВУ. — 1998. — № 27. — Ст. 989.

¹³ Бюлетень законодавства і юридичної практики України. — 2003. — № 12.

споживача повідомляють додатково до загальних відомостей про ліміт кредиту за його наявності та про процедуру завершення кредиту.

Відповідно до ч. 6 ст. 11 Закону України споживач має право протягом чотирнадцяти календарних днів відкликати свою згоду на укладення договору про надання споживчого кредиту без пояснення причин. Перебіг цього строку розпочинається з моменту передачі споживачеві примірника укладеного договору. З відкликанням згоди на укладення договору про надання споживчого кредиту споживач повинен одночасно повернути кредитодавцю кошти або товари, одержані згідно з договором. Споживач також сплачує відсотки за період між моментом одержання коштів та моментом їх повернення за ставкою, встановленою в договорі. Споживач не зобов'язаний сплачувати будь-які інші збори у зв'язку з відкликанням згоди.

Також важливим є те, що як і законодавство України (ст. ст. 166, 197 Цивільного кодексу України, ч. 8 ст. 11 Закону України), Директива 87/102/ЄС допускає можливість дострокового виконання споживачем власних зобов'язань за кредитною угодою¹⁴. Вищевказаною Директивою передбачено, якщо права кредитора за кредитною угодою призначаються третій особі, споживач повинен мати право застосовувати проти тієї третьої особи будь-які засоби захисту, які були в його розпорядженні проти початкового кредитора, включаючи компенсацію. Така можливість уступки кредитором права вимоги третій особі не передбачена у Законі.

Споживач має право на розірвання договору при виявленні недоліків продукції. Кредитодавець у такому випадку зобов'язаний повернути споживачеві суму вже здійснених ним виплат при розірванні договору купівлі-продажу (виконання роботи, надання послуги) або здійснити відповідне корегування кредитних зобов'язань споживача (ч. 9 ст. 11 Закону України).

До договорів із споживачами про надання споживчого кредиту застосовуються положення Закону про несправедливі умови в договорах, що стосується не тільки цих зобов'язань, а й інших договорів, що можуть бути укладені із споживачем. Відповідно до ч. 2 ст. 18 Закону України умови договору є несправедливими, якщо всупереч принципу добросовісності його наслідком є істотний дисбаланс договірних прав та обов'язків на шкоду споживача. У випадку споживчого кредитування такими є, зокрема, положення, згідно з якими:

1) для надання кредиту необхідно передати як забезпечення повну суму або частину суми кредиту чи використати її повністю або частково для покладення на депозит або викуп цінних паперів чи інших фінансових інструментів, крім випадків, коли споживач одержує за таким депозитом, такими цінними паперами чи іншими фінансовими інструментами таку ж або більшу відсоткову ставку, як і ставка за його кредитом;

2) споживач зобов'язаний під час укладення договору укласти інший договір з кредитодавцем або третьою особою, визначеною кредитодавцем, крім випадків, коли укладення такого договору вимагається законодавством та/або коли витрати за таким договором прямо передбачені у складі сукупної вартості кредиту для споживача;

3) передбачаються зміни в будь-яких витратах за договором, крім відсоткової ставки;

4) встановлюються дискримінаційні стосовно споживача правила зміни відсоткової ставки (ч. 5 ст. 11 Закону України).

Підсумовуючи вищевикладене можна зробити висновок, що здебільшого новою редакцією Закону України витримано вимоги законодавства Європейського Союзу

¹⁴ Право і політика ЄС у сфері захисту прав споживачів: Навчальний посібник. — К.: ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка, 2003. — С. 143.

у цій сфері, але більш проблематичним залишається питання із дією підзаконних нормативних актів, що суперечать Закону.

Так, наприклад, Правила торгівлі у розстрочку¹⁵ мають схожий зміст із Загальними правилами по довгостроковому кредитуванню населення на споживчі цілі: вони також містять обов'язки особи по представленню відповідних документів, порядку погашення кредиту і сплати відсотків та інших платежів. Правила не містять умови про те, що споживач може повернути товар, придбаний ним у кредит, протягом чотирнадцяти днів з моменту укладення договору без пояснення причин цього повернення. Єдиним позитивним моментом цих Правил є визначення порядку повернення сум, сплачених за кредит при наданні товарів неналежної якості.

Ще одним прикладом можуть слугувати Загальні правила по довгостроковому кредитуванню населення на споживчі цілі, (далі – Правила), затверджені на засіданні Правління Ощадного банку України від 11 червня 1992 р¹⁶. Зміст вищевказаних Правил зводиться лише до переліку обов'язків споживача при оформленні та видачі кредитів, при їх погашенні, що повністю суперечить нормам Закону. Так, наприклад, ст. 5 Правил визначає порядок оформлення і видачі кредитів. Зміст цієї статті полягає у переліку документів, які має надати споживач банку, але не вказується про право споживача на достовірну і повну інформацію про умови кредитування, право в односторонньому порядку припиняти договір споживчого кредиту без застосування санкцій та право виплати споживчого кредиту достроково з оплатою відсотків тільки за фактичне використання кредиту. Натомість, ст. 7, що визначає порядок погашення кредиту, визначає лише жорсткі санкції щодо споживача, що здійснює розрахунки за кредитним зобов'язанням із простроченням строку платежів.

Ще одним аспектом окресленої проблематики є питання щодо можливості розповсюдження сфери дії Закону України на врегулювання правовідносин, пов'язаних із наданням фінансових послуг¹⁷. Директива 2002/65/ЄС від 23 вересня 2002 року про дистанційну торгівлю та фінансові послуги споживачам¹⁸ визначає фінансові послуги як усі види банківських послуг з надання кредиту, зі страхування, пенсій, інвестування, платежів. Таким чином, ми можемо вважати, що споживче кредитування можна визначити як фінансові послуги до всіх видів кредитування для споживачів (тобто, для особистих потреб, не пов'язаних із заняттям підприємницькою діяльністю) застосовувати вимоги Закону України.

Цікавим у цьому аспекті є проект Закону України “Про кредитування на здобуття вищої освіти”¹⁹, (далі – Проект), внесений народними депутатами К. Самойликом, Ю. Каракаєм, В. Полохало. Цей Закон визначає порядок і умови надання та повернення кредитів на здобуття вищої освіти (далі – освітніх кредитів), права, обов'язки і відносини фінансово-кредитних установ, позичальників, вищих навчальних закладів та уповноважених органів державної влади.

Позичальником у Проекті визначено повнолітнього громадянина або неповнолітнього громадянина України, який поступив у вищий навчальний заклад державної або недержавної форми власності, що має державну акредитацію, уклав з банком-агентом договір освітнього кредиту. Таке визначення, на нашу думку, суперечить Закону України, оскільки його нова редакція визначає споживача як фізичну особу, яка купує, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою

¹⁵ ОВУ. — 1998. — № 27. — Ст. 989.

¹⁶ Бюлетень законодавства і юридичної практики України. — 2003. — № 12.

¹⁷ Право і політика ЄС у сфері захисту прав споживачів: Навчальний посібник. — К.: ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка, 2003. — С. 143; Звіт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2003 рік // http://www.dfp.gov.ua/files/Zvit_DFP_2003.pdf; Кредитні спілки: свій до свого по своє // <http://www.umrep.kiev.ua/files/file00078.pdf>.

¹⁸ ОJ. — 2002. — L 271. — P. 16–24.

¹⁹ http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=14297.

діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника (ст. 1). Таким чином, ми можемо відмітити, що нова редакція оперує поняттям “фізична особа”, а не “громадянин”, що є позитивним моментом, так як відповідно до ст. 26 Конституції України і громадяни України, і іноземці та особи без громадянства, якщо вони знаходяться на території України на законних підставах, користуються рівними правами і свободами і продовженням тенденції, запровадженої Цивільним кодексом України щодо визначення учасників цивільних відносин (ст. 2).

Проект (зокрема ст. 7) чітко не визначає, чи може позичальник скористатися освітнім кредитом не на увесь термін його навчання у вищому навчальному закладі, а на його певну частину (рік, кілька років), зважаючи на реальну потребу саме у кредитних коштах відповідно до змін у його матеріальному становищі.

Ч. 1 ст. 11 Проекту визначено, що позичальник має право відмовитися від виконання договору освітнього кредиту в односторонньому порядку в будь-який час за умови попереднього письмового повідомлення банку-агента не менш ніж за тридцять календарних днів. Така норма не відповідає умовам Закону України, що визначає право споживача на повернення кредиту протягом чотирнадцяти календарних днів з моменту укладення договору.

З метою забезпечення паритетності у відносинах між позичальником та банком-агентом з приводу реалізації передбаченого цим Проектом права відмови від виконання договору освітнього кредиту логічно було б і для банку-агента передбачити норму щодо попереднього письмового попередження про факт такої відмови з його ініціативи як позичальника, так і навчального закладу до припинення дії договору. Проектом же пропонується встановити, що таке повідомлення банк-агент здійснює протягом семи календарних днів від дня припинення дії договору освітнього кредиту (ч. 3 ст. 11 Проекту).

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що нова редакція Закону України “Про захист прав споживачів” відповідає вимогам Директив 87/102/ЄС та 2002/65/ЄС, які регулюють відносини в сфері споживчого кредитування, що є позитивним моментом у процесі адаптації національного законодавства до стандартів ЄС. Однак, на нашу думку, незважаючи на те, що нова редакція Закону діє вже більше року, потребує вдосконалення спеціальне законодавство, у яке ще й досі не внесено відповідні зміни, які визначатимуть особливості та порядок надання кредитів споживачам, що призведе до ефективного та досконалого захисту прав споживачів та вироблення єдиної практики при вирішенні спорів про порушення прав споживачів при укладенні договорів споживчого кредитування.

Аналізуючи ст. 11 Закону України та Директиву 87/102/ЄС, можна визначити, що ці акти окреслюють коло спеціальних прав споживача, якими він наділений при придбанні продукції у кредит. До таких прав належать:

- право на достовірну і повну інформацію про умови кредитування;
- право в односторонньому порядку припинити договір споживчого кредиту без застосування санкцій;
- право виплати споживчого кредиту достроково з оплатою відсотків тільки за фактичне використання кредиту;
- право на розірвання договору при виявленні недоліків продукції.

На особливу увагу заслуговує питання адаптації вітчизняного законодавства до стандартів ЄС при укладенні договорів, пов'язаних із наданням фінансових послуг, що і стане предметом наших подальших досліджень.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою цивільно-правових дисциплін
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 8 від 1 березня 2007 року)*